

Posudek diplomní práce Zdeňka Zárybnického: MUSA PANNAGAEA BERNARDA PANNAGLA (v elektronické verzi ve formátu pdf)

Autor si pro svou diplomní práci zvolil obtížné téma, především proto, že dosud u nás nebyly vydány žádné texty školských dramát raného novověku, že o Bernardu Pannaglovi neexistuje moderní literatura a že i k jeho pojetí literární tvorby existuje v české odborné literatuře velmi málo původních studií či alespoň překladů cizí literatury. Tím více je nutno ocenit diplomantův odvážný záměr učinit předmětem zkoumání Pannaglův sborník školských her, deklamací a cvičení *Musa Panagaea*. Není sice zcela pravdou, jak se domnívá, že „nemáme zprávy o tom, že by se tato kniha dočkala mimořádného ohlasu“. Máme aspoň jedno svědectví o dobové recepci Pannaglových děl: o tom, jak byla užívána při přípravě jezuitských učitelů v opakovacím kurzu (tzv. *repetitio humaniorum disciplinarum*) nás informuje profesor pražské univerzity Johann Kelle v monografii *Die Jesuiten-Gymnasien in Österreich ...* z r. 1873. (Zapomněl jsem na Kelleho upozornit kol. Zárybnického, když se mě ptal na literaturu o Pannaglovi - uvědomil jsem si to až nedávno, když jsem vzal Kelleho práci do ruky v souvislosti s přípravou jednoho svého článku.) Klasicista Kelle je vůči Pannaglovi velmi kritický, až nespravedlivý, neboť neměl pochopení pro Pannaglovu zálibu v konceptuální tvorbě, v systému ostrovtipu. Přesto nám umožňuje učinit si dobrou představu o oblíbě Pannagla a jeho způsobu literárního zaměření v jezuitské výuce humanitních předmětů posledních desetiletí před zrušením starého Tovaryšstva.

Na samém začátku posudku musím uvést, že některé otázky týkající se tématu Zárybnického diplomní práce jsme spolu prodiskutovali již dříve a některé jednotlivosti, které tu diplomantovi vytýkám, v ní nemusely již být, protože mi podstatnou část své práce poslal k připomínce asi čtrnáct dnů před mým odjezdem do lázní. Bohužel poté, co jsem mimo nadání musel narychlo nastoupit lázeňskou léčbu, jsem neměl čas se jeho práci věnovat dříve než nyní.

Musím přiznat, že dobře nerozumím tomu, v čem vidí Zdeněk Zárybnický těžiště své práce, neboť se k tomu vyjadřuje trochu zmatečně: v Úvodu tvrdí, že „přítomná práce je úvodem k edici tří školních dramát“ - z toho by se dalo vyvozovat, že podstatou jeho diplomní práce je pojednání a komentář osvětlující z různých aspektů vydávané dramatické texty, které jsou vlastně něčím navíc. V dalším odstavci však diplomant přesto uvádí, že „součástí této diplomové práce je edice tří dramát Bernarda Pannagla: *Joannes Nepomucenus, in silentio secreti confessionis et in spe publicae canonizationis gloriosus; Divus Joannes Baptista, praeco poenitentiae in deserto, assertor continentiae in aula; Romulus, Imperii Romani conditor*“, přičemž každé drama je doplněno úvodem a textověkritickými i věcnými poznámkami. Korpus her je navíc opatřen výkladem vlastních jmen. Práce obsahuje ještě přílohy: latinský text obou Pannaglových úvodů sborníku *Musa Panagaea* (který se mi bohužel v obdržené elektronické verzi nezobrazil) a latinský text s českým překladem scénických přehledů všech tří her.

Cílem práce je dle formulace autora samého „zpřístupnit zájemci dostupné informace o čtených dílech a poskytnout mu nástroje k jejich porozumění“. Myslím, že takto formulovaný cíl je příliš ambiciózní a autor mu ani nemohl při jeho stávajících znalostech pramenů a moderní odborné literatury dostát. Pokud by totiž měl dnešnímu nepoučenému čtenáři „poskytnout nástroje k porozumění“ Pannaglových textů, musel by ukázat historické, kulturní, náboženské, divadelní, literární, jazykové, případně další souvislosti Pannaglovy tvorby, aby jí dnešní čtenář dostatečně porozuměl, což znamená, že by kol. Zárybnický především musel přečíst dnes již velmi rozsáhlou literaturu o barokním divadle, jeho vztahu k mocenským a společenským elitám, o funkci, podobách a tématech jezuitského dramatu v systému jezuitského vzdělání, o recepci antické literatury, resp. kultury v jezuitské výchově i výuce, o charakteru evropské literatury 17. a první poloviny 18. století, o tehdejších nových

tendencích v literatuře (konceptismus, „nové umění elokvence“, „umění ostrovtipu“, *argutiae*, *acumina*, *Argutia-Bewegung* atd.), zvl. v oblasti novolatinské literatury, jejichž byl Pannagl vědomým stoupencem, musel by se aspoň dotknout dalších oblastí tehdejší vzdělanosti (např. filozofických základů systému *argutiae*, resp. *agudezy*, estetických názorů zastánce tohoto směru tvorby aj.), musel by uplatnit nejenom přístup filologický, ale musel by pracovat i metodami kulturněhistorickými, literárněvědnými, příp. dalšími.

Z důležité odborné literatury vzpomenu alespoň (cituji bohužel po paměti či z textů, které mám v notebooku, protože v lázních nemám po ruce žádnou odbornou literaturu k tématu diplomní práce a velmi omezený přístup k informacím na internetu):

-- k baroknímu divadlu a jezuitskému dramatu ve střední Evropě: dnes již klasické práce Johannese Müllera, Williho Flemminga, Jeana-Marie Valentina, Elidy Marii Szaroty či novější knihy Roberta J. Alexandera nebo Józefa Budzyńského;

-- k působení jezuitů ve střední Evropě, k humanistické výuce v jezuitském řádu, ke konceptismu, k umění elokvence, ostrovtipu: starší, ale stále cenné práce Bernharda Duhra, Aloise Kroesse, novější a dnes již klasické dílo Winfrieda Barnera *Barockrhetorik*, podrobná hesla právě vycházejícího *Historisches Wörterbuch der Rhetorik* (zatím 7 dílů), Klause-Petera Langeho či G. R. Hockeho monografie o literárním manýrismu, a to nechávám stranou velmi důležitou francouzskou a italskou literaturu, jazykově pro diplomanta obtížně přístupnou, jako jsou studie F. de Dainville, M. Fumaroliho, M. Praze, B. Pelegrína, M. Banco, Ch. Mouchela atd. atd. Nechápu, proč p. Zárybnický neuvedl v Seznamu použité literatury aspoň práci Barbary Bauerové: *Jesuitische „ars rhetorica“ im Zeitalter der Glaubenskämpfe* (tam i o Pontanovi a Maseniovi, o nichž se diplomant zmiňuje), když vím, že ji četl - ostatně jsou tam i pasáže o důležitém bavorském jezuitském dramatu a teoretiku školského divadla Franzi Langovi;

-- nebudu vypočítávat další literaturu, kterou mohl diplomant použít, třeba k intertextuálním vazbám barokních textů k antické literatuře či ke křesťanské legendistice, k recepci antiky (tady jsou pro nás mj. důležité práce polského badatele J. Budzyńského, protože se zabývají humanistickým vzděláváním ve Slezsku, včetně jezuitů a jejich divadla), ke vztahu divadla a státní moci atd. To vše a jistě mnoho další literatury by mu pomohlo poskytnout čtenáři nezbytné „nástroje k porozumění“ jím vydávaných textů.

Tato literatura se však v Zárybnického práci neobjevuje, studium takového rozsahu jsem ostatně od diplomanta ani nečekal. V pojednání se rozumně omezil na „přehled o divadelnictví v Čechách v 17. a 18. století a o divadelnictví řádovém“, poté přináší, dle svého přesvědčení, „v co největší úplnosti“ informace o Bernardu Pannaglovi a o jeho díle *Musa Panagaea*; Pannaglova dramata se pokouší analyzovat z hlediska dobových poetik a literární teorie, funkci a charakter školských her pochopitelně sleduje v rámci školní výuky na jezuitských gymnáziích, všimá si rovněž jejich scénické podoby; pokračuje úvahami o vydávání latinských raněnovověkých textů a na závěr připojuje přehled meter v dramatech uplatněných.

Titul Zárybnického práce však slibuje více, než autor čtenáři dává: práce se věnuje přece pouze první části sborníku *Musa Panagaea*, tj. třem dramatům, zatímco texty druhé části pouze vyjmenovává. Navíc tu došlo u autora k nedorozumění. Pannaglovu sborník her (*actiones*) a vzorových cvičebních textů (*exercitationes*, *declamationes*) nazývá „sborník školních divadelních her“ (s. 13 elektronické verze), kdežto zde jsou i texty nedramatické, nedivadelní: cvičení stylistická a poetická, která byla určena pro studenty poetiky a milovníky intelektuálních hříček. Druhá část sborníku patří k tomu typu školských textů, které byly nazývány *progymnasmata* (tedy průpravná cvičení, individuální cvičení, soukromá cvičení), která měla studentům jezuitských gymnázií či jezuitským frekventantům tzv. *repetitio humaniorum studiorum* sloužit jako vzor a příklad k napodobení (*imitatio*), aby se na nich učili sami skládat podobné texty. Vzorová *Progymnasmata* složili a vydali tiskem i Pontanus i

Masenius i Kolčava, o nichž Zárýbnický píše. Často to byly cvičné řeči (panegyriky na různé osobnosti apod.), meditace či básně na určité téma určené k recitaci, k přednesu, ale bez divadelních prvků: mezi takové patří i Pannaglovy *exercitationes* ze sbírky *Musa panagaea*, např. jakási „filipika“ proti konzumaci tabáku (*In abusum Tabacae*) či úvaha, zda je lepší pít víno či vodu, když chce člověk skládat básně (*Problema poeticum utrum ad pangenda carmina praestet bibere vinum an aquam*) a další texty. Termíny *declamationes* a *exercitationes*, které užil pro své texty sám Pannagl, přece v žádném případě neznamenají totéž co *actiones declamatoriae*, tedy výstupy s divadelními prvky.

K jednotlivým kapitolám uvedu některé poznámek, o nichž se domnívám, že by mohly být práci p. Zárýbnického ku prospěchu; jsou možná podrobnější, než bývá při posudku diplomní práce zvykem, ale jsem toho názoru, že všeobecné názory posuzovatelů studentům zdaleka nepomohou tolik co konkrétní připomínky.

Na začátku práce se autor snažil v **2. kapitole** přiblížit charakter Pannaglovy dramatické tvorby v kontextu dobové divadelní praxe a jezuitské výchovy a vzdělání - nejsem teatrolog, ale myslím, že uspěl pouze částečně, protože se opíral o velmi výběrovou a někdy dosti letitou literaturu - viz např. *Dějiny českého divadla I* z r. 1968, jejichž některá tvrzení, Zárýbnickým převzatá, by jistě potřebovala přezkoumat, např. že „o deset let později [tj. kolem r. 1740] se už „řádové školské divadlo v českých zemích vyžívá a v tereziánském období již veřejnost nudí“ - prameny, které jsem četl (např. *diarium* broumovského opata Grundmanna z té doby), však hovoří o opaku: nejenom, že návštěvníci z řad společenské elity z Broumova, Kladska a Slezska při provozování benediktinských školských her v Broumově se nenudili, nýbrž údajně přijímali představení *cum applausu* apod.). Teatrologický výzkum od r. 1968 přece jenom pokročil, zvl. pokud jde o spojení slovesné a hudební složky tzv. barokního divadla - o tom se Zárýbnický nezmiňuje téměř vůbec (s výjimkou několika letných zmínek), třebaže školské hry byly často komponovány jako *drama musicum* (či podobně). Naštěstí už měl p. Zárýbnický k dispozici vydanou disertaci kol. Valentové, která přináší o provozu jezuitských školských her hodně nového a v mnohém doplňuje starší literaturu.

Ke kapitole 3. o životě a tvorbě B. Pannagla: Edice Pannaglova elogia z klementinských *litterae annuae* uložených v Archivu Tovaryšstva Ježíšova v Římě je cenná (mimočodem: výroční zprávy domů České provincie z toho roku jsou zachovány i ve vídeňské Národní knihovně). Škoda, že autor nepoužil bio-bibliografického medailonku B. Pannagla sestaveného Anny Fechtnerovou a publikovaného v článku dr. Fechtnerové o klementinských knihovnicích v ročence Národní knihovny *Miscellanea* (tuším ve 3. nebo 4. ročníku, mám jej doma, nikoliv zde v lázních), na který jsem ho upozorňoval - jsem přesvědčen, že by mu pomohl vyřešit případné neshody slovníků jezuitských spisovatelů s elogiem v dataci důležitých událostí Pannaglova života, neboť pí. Fechtnerová sestavovala ony medailonky na základě jezuitských pramenů jí dostupných (především personálií a výročních zpráv uložených v Nár. knihovně v Praze). Třebaže Pelcl měl k dispozici některé jezuitské prameny, které mu zapůjčili exjezuité, a jezuita Sommervogel pochopitelně též, přiklonil bych se k dataci uváděné v článku pí. Fechtnerové, která pracovala s originály nezprostředkovaně a spolehlivě.

(Drobná vysvětlující poznámka: termín *les humanités* ze Sommervogela, který diplomant „pro jistotu“ nepřekládá, ve francouzštině znamená většinou „humanitní vzdělání“, zde však označuje předposlední třídu jezuitského gymnázia, zvanou *humanitas* či *poesis*.)

Překlad elogia dokazuje, že Zárýbnický docela dobře porozuměl latině jezuitských (některé jeho sporné interpretace jsme ostatně projednali při konzultaci), upozorňuji ještě na pár maličkostí:

Regens seminarii se obvykle překládá jako „regent“, nikoliv „vedoucí“ semináře

Exhortatus est domesticos - znamená přesně: „byl exhortátorem spolubratří patřících do stejného domu“

Příklad souvětí: *Lectionem spiritualem fractis licet jam viribus recoluit ad mensam et librum piis refertum affectibus legit, quem ultro suppeditari flagitabat...* „Již s podlomenými silami obnovil duchovní četbu při stole a se zbožnými city četl přinesenou knihu, jíž chtěl sám od sebe posloužit...“ není ani vystihující, ani příliš srozumitelný; správněji asi takto: „Duchovní četbě při jídle se věnoval ještě i s podlomenými silami a četl knihu plnou zbožných citů, kterou požadoval mít při ruce bez zvláštního vyžádání...“

ad mensam bych nepřekládal otrocky „při stole“, obvykle se překládá: „při jídle“ či „při stravování v refektáři“ či podobně.

K autorovým úvahám o vzniku či vydání Pannaglova sborníku:

Zárybnický píše: „Podaří-li se zjistit přesné datum vydání a osvětlit smysl Pannaglových úvodů, pomůže to ozřejmit jeden ze záměrů, s nimiž byl sborník *Musa panagaea* vydán.“ V přesném datu vydání nevidím závažný problém pro určení funkce publikace: *exercitationes a actiones*, určené pro učitele poetiky a pro studenty (srov.: *poeticen docentibus in subsidium, discentibus in pro ludium proposita*), byly doplněny vzhledem k blížící se kanonizaci o hru o Janu Nepomuckém a dány pod jeho záštitu. Nepomucký byl již řadu let beatifikován, takže označený *divus, sanctus* nebylo sporné ani před kanonizací, o níž myslím začátkem roku 1729 nikdo nepochyboval - proto ten přítomný čas: [*Roma sanctum*] *promulgat* (ostatně jako *beatus* či *divus* jej označoval ve své nepomucké legendě Balbín již zhruba padesát let před Janovou beatifikací). Zárybnický je si toho ostatně dobře vědom, protože dále pokračuje: „I když ale definitivní řešení problému neznáme, můžeme říci, že kromě případné propagace Jana Nepomuckého mělo dílo sloužit také jako školní příručka a texty zde uvedené byly zřejmě původně psány pro běžné využití při výuce.“ Přesně tak.

(Drobnost k přehledu Pannaglových děl: 4. text druhé části: *Ardalio, primum joco, dein ferio Christum confitens, exercitio menstruo pro theatro exhibitus* - třeba číst nikoli *ferio*, ale *serio*.)

K podkapitole 4.1. „Pannaglova dramata z pohledu dobových poetik“: Zárybnický píše: „Autoři divadelních her v Čechách 18. století měli k dispozici několik pojednání o druhých dramatu a jejich tradičních formách. Na ty hlavní upozorňuje Bohuslav Balbín v osmé kapitole svých *Verisimilií*...“ V 18. století jich měli k dispozici již více než znal Balbín: např. díla mnichovského jezuita a skladatele školských dramát Franze Langa, které byly Pannaglovi bezpochyby bližší než klasicistní Scaliger, Pontanus či Balbín, čímž netvrdím, že je Pannagl užíval. Právě Lang věnuje jedno své pojednání o scénické podobě jezuitských školských her (*Dissertatio de actione scenica*, vydána však až v r. 1727), kterou Zárybnický podrobněji popisuje v podkapitole 4.2. (O jiném významném jezuitském dramatikovi a teoretikovi básnictví Franzi Neumayrovi se zmiňují jen okrajově, neboť jeho práce vyšly až po Pannaglově smrti, přesto - anebo právě proto - nejsou od Pannaglova zaměření daleko a dalo by se i na nich ilustrovat tehdejší pojetí dramatického básnictví na jezuitských školách.) Kdyby Zárybnický srovnával Pannaglovu praxi s teorií i praxí jeho současníků a nejenom se Scaligerem, Pontanem a Balbínem, možná by se neukázalo tak zvláštní, že „Bernardus Pannagl překračuje ve svých dramatech téměř všechna doporučení Balbínova i Pontanova.“ K Zárybnického charakteristice Pannaglových dramata na základě poetik 16. století a Balbína by se měl asi vyjádřit teatrolog. Srovnání s dobovými poetikami je jistě oprávněné i případné, ale autor by měl přihlédnout i k teorii dramatu dnes uznávané: např. to, že školští dramatici hovoří o svých hrách jako o tragediích, neznámá, že je i dnešní divadelní věda pokládá za tragédie.

(Drobná poznámka: na str. 22 verze ve formátu pdf, překládá autor slovní spojení *ex chartis lusoriis* jako „z papíru na hraní“ - nemám tu možnost nahlédnout do dobových slovníků, abych si ověřil domněnku, že jde jednoduše o „hrací karty“.)

Ke kapitole 4.3.: Teorii ostrovtipu (*argutiae, acumen*) a konceptismu, užívaného Pannaglem, by bylo třeba nejprve obecněji vyložit z hlediska literární historie a vlastně i dobového myšlení a estetického citění - byl to celý myšlenkový, estetický a rétorický systém, který měl nahradit antický a humanistický model elokvence (stylistiky, poetiky a rétoriky), nelze jej redukovat na poetické a rétorické prvky vzbuzující údiv, překvapení, smích, jak se mi zdá, že ostrovtip chápe kol. Zárybnický. O konceptismu, ostrovtipu a pointovaném stylu dnes existuje již celá řada studií, z nich aspoň některé byl měl autor užít a citovat, píše-li o Pannaglovi a jeho užití konceptů a ostrovtipu. Curtiova teorie cyklických epoch manýrismu již zdaleka nestačí, někteří odborníci ji navíc neakceptují. Přesto však musím uznat, že Zárybnický vybrané doklady ostrovtipnosti či zvláštností Pannaglovy poetiky (pozoruhodné poetické ozdoby, řečnické figury apod.) v jeho hrách bystře vystihl a analyzoval. Věnuje se ale jen jednotlivinám, myslím, že by bylo zapotřebí ptát se po celkových konceptech, tj. zda Pannaglovy hry byly skládány podle nějakého základního konceptu, zda tomu nebyla podřízena struktura textu apod., jako tomu bylo např. u jeho epické básně *Metamorphosis metamorphoseos*, jejíž koncept - užití básnického jazyka Ovidiových *Metamorfóz* pro výklad věroučných otázek, by zasloužil celou monografickou studii, nebo u sbírky teologických úvah *Cogitationes ex monitu Apostoli militarem in modum armatae et ordine suo velut in castrorum aciem digestae* z r. 1729 (tedy ze stejného roku kdy vyšla *Musa Panagaea*), které jsou koncipovány na základě metaforického užití vojenské terminologie pro jednotlivá teologická témata. Při kurzorickém čtení Pannaglova dramatu o Janu Nepomuckém se mi zdá, že bylo vystavěno na citátu z Izaiáše *In silentio et in spe erit fortitudo vestra*, který Pannagl zapracoval již do titulu nepomucenské hry; právě vazba mezi tímto biblickým citátem a skladbou dramatu je možná tím zvoleným konceptem Pannaglovy hry - musela by se ovšem udělat řádná analýza Pannaglova textu z tohoto hlediska, což jsem neměl čas udělat. (Za zmínku ještě stojí, že tento úryvek z Izaiáše byl i devízou B. Balbína, kterou uvádí i ve svém spise *Qvaesita oratoria*). Závěr této kapitoly vystihující smysl Pannaglových slovních i myšlenkových hříček a hádanek jako výraz nemožnosti poznání pravdy lidskými rozumem, neboť pravdu zná a zjevuje pouze Bůh, pokládám za chytrý a důležitý Zárybnického postřeh.

Osobně však vidím největší přínos předkládané práce v edici oněch tří Pannaglových dramát ve spojení s 5. kapitolou: „Otázky vydávání latinských textů ...“, případně kapitolou 6.: „Přehled meter“. Detailní zpracování kapitoly o ediční praxi a zásadách přijatých pro tuto edici Pannaglových dramát, která je v podstatě kombinací reflexí obecných problémů ediční praxe a editorské poznámky uvádějící konkrétní problémy spojených s přípravou Pannaglových drama k vydání. Její rozsah autor Úvodu zdůvodňuje: „Vzhledem k tomu, že u nás neexistují žádná obecně platná doporučení ani starší edice latinských raněnovověkých dramatických textů, kterých by bylo možno se přidržet, bylo nutno věnovat této problematice více pozornosti a uplatněný postup podrobněji objasnit.“

5. kapitola ukazuje, že diplomant literaturu o problémech při vydávání novolatinských textů dobře zná, což však není nic obtížného, je shrnuta v několika člancích v Listech filologických a v jedné brožuře vydané Archivní správou MV ČR (zahraniční studie jsem studentům poskytl v kopii). Je otázkou, zda by Zárybnický neměl přihlédnout třeba ještě k pravidlům užívaných v oficiálních latinských textech Tovaryšstva Ježíšova *Normae quaedam de orthographia litteris ex officio servandae*. ([Romae], Apud Curiam Praepositi Generalis 1936, zvl. kapitola III. *Maiusculae*) či v pokynech pro vydávání řady *Monumenta historiae Societatis Jesu* (obojí jsem před časem studentům latiny FF UK též zapůjčil). Je poučné vidět, jak chápou pravopis některých skupin slov (sakrační výrazy, církevní termíny, titulatura, pojmenování řádových funkcí apod.) sami jezuité - zvláště když Zárybnický vydává texty vzniklé z činnosti jezuitského učitele.

Třebaže v současné době dominuje tendence neoktrojovat nějaké univerzální směrnice pro všechny druhy textů a spíše dávat doporučení dle povahy textu, myslím, že kol.

Zárybnický správně uvažuje, zda by přesto nebylo dobré pro určitý typ literárního textu (příp. historického pramene) zvolit nějaké víceméně jednotné směrnice, které by shrnovaly to společné, co jednotlivé texty určitého typu obsahují. Poté se věnuje jednotlivým problémům ediční praxe, přičemž jednak každý jev nastiňuje v obecné rovině, jednak ukazuje své řešení zvolené pro vydávané hry. A právě zde vidím úskalí Zárybnickým zvoleného postupu. Tím, že smísil obecné úvahy o otázkách ediční praxe s konkrétními problémy ve své edici a s jejich řešením, má jeho edice zvláštnost, kterou pokládám za formální nedostatek - chybí standardní ediční poznámka, která je neodmyslitelnou součástí ediční praxe a v níž by editor měl informovat o jím přijatých zásadách a častějších úpravách originálních textů. Nemusel by pak v textových poznámkách zbytečně uvádět některé pravopisné změny, jako je změna počátečních majuskulí u některých apelativ v minuskule apod. - v ediční poznámce by pak stačilo shrnout mj., že velká počáteční písmena u pojmenování světských panovníků (např. *Princeps*) byla změněna na malá (a uvést příklady typu *Princeps > princeps*].

Nebudu jednotlivé otázky a jejich řešení Zárybnickým opakovat. Zastavím se pouze u záležitostech diskutabilních či hodných zmínky. Zárybnický má, myslím, pravdu, když pro homiletické a dramatické texty doporučuje ponechat původní, výdechovou interpunkci, protože stránka hlasového projevu, výrazu je u nich důležitá. Pro mě je zajímavá skutečnost, že se sám při vydávání dramatu oproti výše řečenému rozhodl pro interpunkci moderní, gramatickou. S kolegou Zárybnickým jsem téhož názoru, že při rozhodování moderních editorů by mohli pomoci tehdejší teoretici a učitelé, kteří se věnovali podrobněji i části rétoriky nazývané *pronunciatio* (v tomto případě ve významu „projev“, „hlasový výraz“ apod.). Takových příruček od autorů z Čech z doby Pannaglovy máme několik, Zárybnický je však nepoužil, zato cituje Lauxmina, který pocházel, tuším, z litevské provincie TJ (i když byla jeho *Praxis oratoria* vydána též v Praze a ve Frankfurtu nad Mohanem): takže když Lauxmin napíše: *Pronunciatio ... vocum ... apud nos regulam certam non habet*, nemyslí tím Čechy, ale dnešní Polsko a Litvu.

V **podkapitole 5.5** „Užívání písmen“ diplomant dle mého zbytečně podrobně opakuje Balbínovy názory na výslovnost jednotlivých hlásek, které si zájemce může přečíst v originále Balbínových *Verisimilií* nebo v českých překladech (již existují dva), i když chápu, že se chtěl od něčeho „odrazit“.

K tomu drobné poznámky: Není pravdou, že se skupina *qu* psala jako *qv* „jen v málokterých případech“, jak tvrdí Zárybnický, naopak, mohu-li soudit ze své čtenářské praxe, řekl bych, že v 1. polovině 18. století u nás psaní *qv* převládalo, ostatně téměř výhradně je používal i sám Balbín, jak dosvědčují jeho rukopisy.

Grafém *-y* označující koncovku genitivu singuláru maskulina *-ii* se vyskytuje zřídka bez dvojtečky, naopak v drtivé většině jako *-ÿ*, což je grafická staženina *ij* (tiskaři měli pro tyto případy přímo takovouto literu).

Pokud jde o přízvuky, hlavní jejich smysl byl odstraňovat víceznačnost výkladu a tím pomáhat porozumění textu, tento úzus vycházel především ze školní praxe. K tomu je ale potřebí znát tehdejší pravidla kladení přízvuků, což dnešní čtenář (není-li odborník na raněnovověkou latinu) sotva zná, takže je v případě jejich zachování novodobými editory spíše uváděn ve zmatek či do rozpaků, co to vlastně značí - vzhledem k tomu, že moderní edice má usnadnit čtenáři vnímání latinského textu, není to, myslím, šťastné řešení, pokud editor funkci akcentů nevysvětlí tak, jako to učinil p. Zárybnický. Proto se osobně kloním k volbě přízvuky vypouštět; dalším závažným důvodem pro toto rozhodnutí je nedůslednost autorů či tiskařů při kladení přízvuků - sám Balbín ve svých rukopisech byl nedůsledný, nemluvě o jiných tehdejších uživatelích latinského jazyka (markantní je nejednotnost třeba v soukromé korespondenci). Co potom s tím? Nedůslednost autorů spíše novodobé čtenáře zmate a „vylepšovat“ autora je nesmysl. Praxi některých editorů někdy přízvuky zachovat, jindy vypouštět pokládám pro její nedůslednost za problematickou, což je i případ

vynechaných přízvuků v Zárybnického edici. Tam, kde si není jist funkcí přízvuku, přízvuk vypouští. Proč? Jenom proto, že nedokáže určit jejich smysl? A jestliže v textu vypouští i „chybné“ přízvuky, jak si může být jist, že jsou opravdu chybné a že pravidla, která se snažil v tištěném textu vysledovat, byla autorem či faktorem realizována důsledně? Co mu dává jistotu, že tím vydávaný text opravdu „vylepšuje“? Neměl by spíše respektovat vytištěné a na případné „chyby“ poukázat v textověkritickém aparátu?

Alvarezovo hlediska pro kladení přízvuků je specifické, z hlediska prozodie, a nekoresponduje s užíváním přízvuků kladených pro věcné porozumění textu - je otázka, zda je básnických textech dramát, jejichž verše se řídí pravidly latinské metriky, dnes zachovávat nebo nikoliv.

„Nemáme k dispozici žádný rukopis Bernarda Pannagla,“ píše p. Zárybnický - předpokládám, že jeden rukopis zachován je, a sice v ARSI, kde by měly být dochovány slavné sliby B. Pannagla (ty musely být psány vlastní rukou). Je však otázkou, zdali Pannagl užívání pravopisu od dob svého mládí, kdy přepisoval svá *vota solemnia*, později nezměnil.

Věta „Uspořádání komentáře směřuje k ... co nejmenším[u] počtu poznámek pod čarou, které ruší při čtení“ jde proti smyslu „vědecké“ edice, o niž usiluje p. Zárybnický, neboť poznámkový aparát má vysvětlovat dobové souvislosti textu v co největší míře - koho „ruší při čtení“, nemusí je číst a může se omezit na plynulé čtení Pannaglova textu.

Technické problémy s oddělením věcného komentáře od textověkritického aparátu jistě každý, kdo se pokusil o edici tohoto druhu, chápe. Technický redaktor a sazeč toto při tisku obvykle vyřeší.

K Seznamu použité literatury: Kromě toho, že mi zde řada titulů chybí, měl by autor vzít v úvahu, že se obvykle oddělují prameny od seznamu novodobé odborné literatury, pomáhá to uživateli práce lépe se v literatuře autorem použité orientovat. Nepokládám za nutné uvádět ISSN a ISBN, když je autor beztak neuvádí u všech novodobých titulů. Jinak však jeho bibliografickým údajům není co vytknout.

K Zárybnického úvodům k edici jednotlivých dramát:

Divus Joannes Baptista: Zárybnický se tu zjevně - a pro mě překvapivě - staví na stranu klasicisty Balbína (mluví však o dobových kritikách) a Pannaglovu dramatickou praxi hodnotí z jeho pozic, viz výrok: „Budiž Barnardu Pannaglovi ke cti, že těchto prostředků neužíval v příliš hojné míře a samoúčelně.“ Formulace dle mého nepřipadná, není důvodu hovořit v kategoriích cti a nectnosti jako tehdejší klasicisté. Kdyby si diplomant přečetl teoretiky divadla a divadelní hry z Pannaglovy doby, patrně by zjistil, že Pannaglův způsob tvorby nebyl výjimečný a že i tehdejší teoretici nezastávali tak striktní stanoviska jako učitelé Balbínovy doby - od vydání *Verisimilií* přece uplynulo cca půl století a za tu dobu se poetika a estetika posunula. To by však poučený teatrolog ukázal jistě lépe než já.

Joannes Nepomucenus: Zde bych čekal mj. podrobnější analýzu mezitextových vazeb mezi hagiografickými předlohami Pannaglovy hry o Janu Nepomuckém a samotným textem tohoto dramatu - mám tu na mysli hlavně užití Balbínovy legendy o Janu Nepomuckém, která byla pro barokní texty o tomto světcí většinou směrodatná. Zárybnický se Balbínovy legendy dotkl jenom okrajově, jednou zmínkou.

Romulus, Imperii Romani Conditor - tento úvod pokládám za nejzdařilejší ze všech tří; je tu podána výstižná charakteristika dramatu, nechybí ani komparace s prameny etc.

Ke komentáři a textověkritickému aparátu edice dramatických textů, kromě toho, co bylo uvedeno výše: Dle mého se měl autor diplomní práce řídit standardní praxí při formulování textových poznámek (stručné, heslovité vyjadřování s užitím obvyklých edičních zkratk); někde totiž jeho mnohomluvný styl v textových poznámkách působí neobvykle, jinde zbytečně vysvětluje, co čtenář sám vidí: viz např. pozn. 6 k Janu Nepomuckému:

„Beatitudo Principum est princeps, s označením substantiva velkým počátečním písmenem“ - stačilo by pouhé: v orig. „Beatitudo Principum est princeps“. Jak jsem však napsal výše, této a

po ní následující poznámce se mohl vůbec vyhnout, kdyby takovéto změny souhrnně uvedl v ediční poznámce. Rovněž poznámky typu „Supremum Numen: Označení křesťanského Boha“ pokládám za nadbytečné, stačilo v úvodní poznámce k dramatu či v ediční poznámce uvést např., že postavy a skutečnosti křesťanského světa jsou často označovány pomocí antického pojmosloví či podobně. Za vzor poznámkového aparátu si p. Zárybnický mohl vzít nějakou standardní ediční řadu latinských textů, doporučuji vydání v lipském nakladatelství Teubner, kde vyšly mj. dvě edice textů Bohuslava Hasištejnského.

Závěr:

Diplomant si zvolil obtížný úkol: vydat tři školské hry jezuity Bernarda Pannagla z 1. poloviny 18. století, seznámit s životem a tvorbou dnes zapomenutého jezuitského spisovatele a učitele, zasadit hry do dobových souvislostí jezuitské výchovy a divadelní praxe a ukázat ediční problémy spojené s vydáním těchto her. Úkol obtížný proto, že doposud nebyly u nás vydány žádné latinské školské hry in extenso, že se by autor měl vyrovnat nejenom s edičními problémy vydávání novolatinských textů, ale i s literárněhistorickými otázkami konceptismu a ostrovtipu té doby, jehož byl Pannagl stoupencem, a měl by se věnovat i dalším literárněvědným otázkám (např. intertextuálním vazbám aj.). Oblast ediční teorie a praxe zvládl dle mého dobře, třebaže pro vydání, dojde-li k němu, by měl oddělit obecné problémy ediční praxe od konkrétních otázek Pannaglových textů, především pak vypracovat nezbytnou standardní ediční poznámku, a znovu promyslet i podobu a rozsah věcného komentáře i textověkritických poznámek. Na úvodní studii jej však čeká ještě hodně práce, chce-li opravdu poskytnout čtenáři nástroje k porozumění vydávaných textů, jak si klade za cíl. Pro diplomní práci, v níž má diplomant ukázat především zvládnutí vědeckého „řemesla“ jako základu badatelské práce, je přes mé výtky předkládaná práce jistě dostačující, a proto ji doporučuji k obhajobě.

V Teplicích nad Bečvou 21. 5. 2007

PhDr. Martin Svatoš, CSc.
Filozofický ústav AV ČR
Kabinet pro klasická studia
Na Florenci 3
110 00 PRAHA 1